

SỰ THAY ĐỔI TRONG HƯỚNG NGHIỆP CỦA NGƯỜI DÂN Ở NÔNG THÔN HIỆN NAY

■ TS. Hồ Thị Hiền, ThS. Trần Thị Vân, ThS. Lê Thị Trang
Trường Đại học Kinh tế Nghệ An

Trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa, thị trường hóa và toàn cầu hóa, việc học hành và định hướng giáo dục nghề nghiệp ở nông thôn cũng luôn thay đổi mạnh mẽ để phù hợp với hoàn cảnh mới. Sự thay đổi đó có thể từ chính sách, cũng có thể từ nhận thức của người dân đối với sự thay đổi của xã hội. Từ lâu nay, chúng ta vẫn luôn tự hào về một vùng quê hiếu học, nơi mà sự học được tôn trọng. Điều đó là chính đáng. Nhưng cuộc sống xã hội thay đổi thì con người cũng cần có những thích ứng phù hợp để phát triển. Sự định hướng nghề nghiệp và học hành của con em ở nông thôn cũng vậy. Hiện nay, những người nông dân cũng đang thay đổi nhận thức về vấn đề hướng nghiệp của con cái cho phù hợp với bối cảnh xã hội. Vẫn mong muốn con cái học hành cao hơn, nhưng không quá khắt khe trong việc học của con, mà trái lại cố gắng hướng con cái đến những lựa chọn phù hợp hơn để bước vào cuộc đời, hay đơn giản hơn là tìm kiếm công ăn việc làm một cách phù hợp với điều kiện của bản thân, gia đình.

Học nghề được nhiều gia đình lựa chọn cho con em ở nông thôn hiện nay

Nhìn lại sự thay đổi trong việc học hành ở nông thôn

Từ lâu nay, khi nói đến xứ Nghệ, người ta thường coi đây là một vùng đất văn hiến, có truyền thống hiếu học. Nhiều người gọi nô nê là “vùng đất học”. Xứ Nghệ được tôn trọng không chỉ vì có nhiều người đỗ đạt, nhiều danh nhân văn hóa nổi tiếng, mà còn được trân trọng bởi con người nơi đây ham học hỏi. Những người nông dân sẵn sàng chịu khó, chịu khổ, bớt ăn, nhịn tiêu để dành tiền cho con cái đi học, nhất là khi cho con đi học đại học. Nhưng hiện nay, truyền thống này cũng đang có những thay đổi theo hướng khác. Nhìn trên bình diện chung, con người xứ Nghệ vẫn ham học hỏi. Tuy nhiên, ở nhiều địa phương, quan niệm về học tập, nhất là học đại học đang thay đổi. Ở nhiều nơi, cho con đi học đại học không còn là lựa chọn của nhiều gia đình.

Để làm rõ điều đó, chúng tôi đã khảo sát cụ thể ở một địa phương thuộc vùng trung du tỉnh Nghệ An. Đây là một xóm có hơn 150 hộ gia đình sinh sống chủ yếu bằng nghề nông. Hơn chục năm trở về trước, cũng như nhiều địa phương khác, những người nông dân trong xóm luôn mong muốn con cái được đi học đại học. Mỗi nhà canh tác 2-3 sào ruộng, vài ba sào đất và chăn nuôi một vài con lợn, con bò, cuộc sống cơm áo hàng ngày đã vô cùng khó khăn, nhưng lại luôn ủng hộ con em đi học đại học. Những người làm cha làm mẹ sẵn sàng chấp nhận đói nghèo để nuôi con ăn học nơi thủ đô hay các đô thị lớn. Bán ngô, lúa, lợn, gà, trâu, bò, thậm chí bán cả phần đất đai cũng cố gắng để cho con đi học miễn con thi đỗ. Rất khó khăn để nuôi con ăn học, nhưng khi có con thi đỗ đại học, gia đình sẽ

cảm thấy hãnh diện, vinh dự. Và việc có nhiều người học cao còn là vinh dự của nhà trường, của làng xã, của dòng họ. Vậy nên, chỉ một xóm nhỏ mới được thành lập từ cuối những năm 1960 với mấy chục hộ gia đình và đến nay vẫn chưa đầy hai trăm nóc nhà nhưng cũng có đến hơn trăm cử nhân, thạc sĩ và tốt nghiệp cao đẳng. Trước năm 1986, cả xóm chỉ có 5 người học hết đại học và 9 người học cao đẳng. Từ năm 1986-2000 đã có 21 người tốt nghiệp đại học và 29 người tốt nghiệp cao đẳng. Từ năm 2000-2015 có 36 người tốt nghiệp đại học và 45 người tốt nghiệp cao đẳng. Điều đáng nói là nếu như thập niên đầu tiên của thế kỷ này là thời điểm trong xóm có nhiều con em đi học đại học nhất thì trong mấy năm gần đây lại giảm đi nhiều. Trong hơn 5 năm qua chỉ có 4 người đi học đại học, số đi học cao đẳng cũng giảm dần. Có nhiều gia đình, khi con học hết phổ thông thì bố mẹ không muốn cho con đi thi hay xét tuyển vào các trường đại học lắm. Họ không ngăn cản con cái đi học, nhưng cũng không mặn mà, ủng hộ nhiệt tình như trước đây nữa. Tại sao một vùng đất có truyền thống ham học lại trở nên như vậy? Tại sao trong quãng thời gian kinh tế khó khăn, những người nông dân vẫn ủng hộ con mình ăn học lên cao, nhưng bây giờ, khi đời sống kinh tế phát triển hơn, họ lại thờ ơ với việc học của con mình?

Nghịch lý đào tạo và việc làm

Một trong những nguyên nhân khiến nhiều người nông dân không muốn con mình theo học lên cao là do càng học cao càng dễ thất nghiệp. Đây đúng là một nghịch lý đang phổ biến ở các nước đang phát triển khi mà nền giáo dục gần như chưa bắt kịp với sự thay đổi của nền kinh tế xã hội. Nạn thất nghiệp đối với những người có trình độ đại học, cao đẳng trong khoảng hơn một thập kỷ trở lại đây trở thành vấn nạn lớn ở Việt Nam. Có nhiều nguyên nhân dẫn đến nạn thất nghiệp trong đó có nguyên nhân quan trọng xuất phát từ hệ thống giáo dục. Nếu như những người tốt nghiệp đại học trước năm 2000 được giải quyết về vấn đề việc làm khá ổn thỏa thì trong thời gian sau đó lại trở nên khó

khăn. Hơn chục năm nay, khi hệ thống các trường đại học và cao đẳng được mở rộng đào tạo, hàng loạt các trường mới được thành lập, các trường được nâng lên từ trung cấp thành cao đẳng và từ cao đẳng thành đại học. Điều đó khiến cho việc tuyển sinh đại học được mở rộng và việc thi đỗ đại học cũng trở nên dễ dàng hơn. Nếu trước đây, chỉ có một số trường đại học ở các thành phố lớn thì việc thi đỗ đại học rất khó và thực tế trong xóm chỉ có một tỷ lệ rất nhỏ những người tốt nghiệp phổ thông thi được vào đại học. Mỗi năm được 1-2 người, và nhiều năm chẳng có ai. Nhưng gần đây, phần lớn học hết phổ thông đều thi được vào đại học và cao đẳng do có quá nhiều trường tuyển sinh và có nhiều lựa chọn khác nhau. Nói cách khác, ngày trước phải học thật giỏi mới vào đại học còn gần đây chỉ học khá, thậm chí trung bình khá cũng có thể đăng ký vào một trường đại học nào đó. Giáo dục đại học và cao đẳng được mở rộng quá mức trong khi vấn đề chất lượng giáo dục

còn thấp thì hệ quả là nạn thất nghiệp ngày càng phổ biến. Chỉ xét những người tốt nghiệp đại học ở trong xóm thì vấn đề công việc sau khi ra trường cũng thay đổi rất nhiều qua các giai đoạn. Những người tốt nghiệp đại học trước năm 1986 đều làm việc đúng chuyên ngành, chỉ có một người sau này chuyển ra làm kinh doanh riêng nhưng khi ra trường vẫn được nhận vào cơ quan chuyên môn làm việc. Có 17 người trên tổng số 21 người tốt nghiệp đại học giai đoạn 1986-2000 làm việc đúng chuyên môn (chiếm 81%). Nhưng chỉ có 9 người trong tổng số 36 người tốt nghiệp đại học từ 2000-2015 làm đúng chuyên môn đào tạo (chiếm 25%), đặc biệt, chỉ có 2 trong số 12 người tốt nghiệp đại học giai đoạn 2010-2015 làm theo chuyên môn (chiếm 17%). Những người tốt nghiệp càng về sau thì xin việc đúng chuyên môn càng khó. Trong khi đó, nhiều người học trung cấp, cao đẳng ra lại xin việc vào các xí nghiệp, doanh nghiệp dễ hơn. Như một người quản lý doanh nghiệp ở thành phố Vinh chia sẻ: “Để trả một khoản tiền lương cao cho người học đại học thì doanh nghiệp không muốn, mà để nhận một khoản lương thấp hơn như người học trung cấp, cao đẳng thì người học đại học cũng không muốn. Và quan trọng hơn, những người được đào tạo trung cấp, cao đẳng được tiếp cận

Các khu công nghiệp thu hút lao động địa phương
Ảnh: Hoạt động sản xuất tại Khu công nghiệp VSIP Nghệ An, Công ty TNHH Luxshare ICT

công việc cụ thể sớm hơn nên bắt tay vào việc nhanh hơn trong khi phần lớn người học đại học ra giải lý thuyết nhưng thực hành lại kém hơn”.

Đối diện với tình trạng những người trong xóm tốt nghiệp đại học mà không xin được việc làm ngày càng nhiều thì người dân cũng thay đổi nhận thức về việc đầu tư cho con em học tập. Trong xóm đều có quan hệ anh em, họ hàng và láng giềng nên họ đều lấy việc thất nghiệp của người này làm gương cho người nọ. Như một người nông dân trò chuyện: “Mình không ngăn cản con thi tuyển đại học. Nhưng nhìn nhà anh trai bỏ ra hơn trăm triệu nuôi con học đại học mà ra trường mấy năm không xin được việc thì cũng không muốn nó đi học. Giờ học đại học ra xin việc thì khó mà chạy việc thì không có tiền. Nên chỉ muốn cho nó đi học nghề rồi đi làm thuê kiếm ăn thôi”.

Có nhiều con đường để bước vào đời

Từ những năm 2000 trở về trước, cũng như nhiều vùng quê khác, đối với người dân trong xóm, học đại học là con đường lập nghiệp lý tưởng và được coi trọng, ưu chuộng. Nhiều người coi học đại học là để đổi đời, cố gắng cho con đi học đại học là một chiến lược đầu tư dài hạn để sau khi ra trường có thể quay lại giúp đỡ gia đình thoát nghèo. Sự lựa chọn phương án đầu tư này phần nào mang tính hợp tình, tiếp nối truyền thống, nhất là trong bối cảnh người ta không có nhiều cơ hội, nhiều lựa chọn để vươn lên. Đồng thời, đó cũng thể hiện cái nhìn lý tính khi nhiều trường hợp cho thấy phương án đầu tư này hiệu quả khi một người đi học đại học và ở lại thủ đô làm việc đã tái đầu tư lại cho gia đình, đưa anh em ra Hà Nội làm việc và góp phần tích cực vào việc xây dựng quê hương.

Tuy nhiên, thời điểm hiện tại, mọi chuyện đã thay đổi đi nhiều. Trước hết, sinh kế ở ngay tại địa phương cũng đang được đa dạng hóa nhanh chóng. Trước đây chỉ có nông nghiệp và vài nghề thủ công hay buôn bán vụn vặt ở chợ quê thì hiện nay lại có rất nhiều ngành nghề, công việc khác nhau từ buôn bán (mở đại lý, hàng quán, làm trung chuyển hàng hóa...), mở quán sửa chữa điện tử, điện lạnh, xe máy, tham gia thầu xây dựng hay hợp đồng

với các công ty xây dựng, thuê thêm đất để sản xuất nông nghiệp hàng hóa... Nhiều khu công nghiệp ở khu vực thành phố Vinh và vùng phụ cận cũng thu hút nguồn nhân công từ các địa phương trong tỉnh đến làm, tạo ra nhiều việc làm cho lớp lao động trẻ ở các trình độ khác nhau. Bên cạnh đó là việc di cư đi làm việc ở các khu công nghiệp trong miền Nam, ngoài miền Bắc hay nhiều địa phương khác. Sự đa dạng hóa sinh kế ở địa phương và có nhiều việc làm ở các khu công nghiệp cũng có phần ảnh hưởng đến lựa chọn hướng nghiệp của thanh niên ở quê. Tốt nghiệp phổ thông là có thể đi xin việc làm ở các khu công nghiệp với mức lương 4-5 triệu/tháng hay đi làm các việc khác trong lĩnh vực dịch vụ, công nghiệp, xây dựng hay nông nghiệp ở nhiều nơi trong cả nước. Nếu học trung cấp hay cao đẳng, có một tay nghề nhất định thì việc xin vào làm ở các xí nghiệp càng dễ dàng hơn. Tính đến thời điểm hiện tại, trong xóm có hơn 27 người đang làm việc tại Khu công nghiệp Bắc Vinh và các xí nghiệp ở Vinh, hơn 30 người đi làm việc ở các khu công nghiệp trong Nam và ngoài Bắc (tính từ 17-35 tuổi). Điều đó chứng tỏ rằng, học đại học không phải là con đường duy nhất, và cũng không phải là lựa chọn được ưu tiên ở nông thôn hiện nay.

Sự lựa chọn cho con cái học nghề rồi đi làm hoặc học xong phổ thông rồi đi làm công nhân ở các khu công nghiệp đang ngày càng lấn át so với lựa chọn học lên cao hơn ở nông thôn hiện nay. Như những người nông dân giải thích, đi làm thì không những không mất tiền cho đào tạo

mà hàng tháng còn có tiền để giúp đỡ gia đình trong khi đi học đại học mất cả trăm triệu mà vẫn thất nghiệp thì sao lại không lựa chọn việc đi làm hơn. Bản thân những người trẻ tuổi cũng đang có tâm lý “nóng ruột kiếm tiền”. Đi học đại học cần chịu khổ và kiên trì, ra trường rồi vẫn phải đi làm thuê, trong khi học xong mà đi làm công nhân thì sẽ có ít tiền để mua xe máy, điện thoại đẹp. Vậy nên một bộ phận lớn bạn trẻ ở quê đều lựa chọn con đường đi làm công nhân, thậm chí có nhiều người mới học hết lớp 9, hay đang học cấp 3 vẫn bỏ học để theo anh chị đi làm. Có một số trường hợp vẫn đi học nhưng tranh thủ ngày hè để đi làm kiếm tiền với hợp đồng ngắn hạn ở các công ty may mặc trong khu công nghiệp...

Cần có những thay đổi phù hợp

Sự thay đổi trong lựa chọn định hướng nghề nghiệp ở nông thôn, mà cụ thể qua khảo sát ở một xóm nói trên đã nêu lên một vấn đề khá phổ biến trong nhiều vùng nông thôn ở xứ Nghệ nói riêng và cả nước nói chung. Trước sự thay đổi này, có một số vấn đề cần phải suy nghĩ nghiêm túc: Trước hết, việc một bộ phận lớn lớp trẻ ở nông thôn đang lựa chọn con đường rất thực dụng và rơi vào tâm lý “nóng ruột kiếm tiền” như vậy có phải là tín hiệu đáng mừng. Đúng là không phải cứ học cao mới bước vào đời một cách đẹp đẽ được. Trái lại, học những gì mà xã hội đang có nhu cầu để tìm kiếm việc làm, tìm kiếm cơ hội phát triển cho bản thân là điều rất đúng đắn. Nhưng trên phương diện quốc gia, trên phương diện của một nền giáo dục hướng đến phát triển bền vững, thì vẫn còn nhiều điều phải suy ngẫm, phải trăn trở: Lao động trẻ và lao động rẻ chỉ tồn tại một thời gian đối với một quốc gia. Chúng ta phải hướng tới việc đào tạo đội ngũ lao động chất lượng cao để

làm chủ và phát triển đất nước. Nhưng thực trạng nông thôn lại cho thấy sự ngược lại, cho thấy việc để có đội ngũ lao động trẻ chất lượng sẽ còn nhiều khó khăn. Trong chương trình xây dựng nông thôn mới có nói đến việc đào tạo và nâng cao chất lượng lao động nhưng thực tế thì lao động ở nông thôn đang chuyển động theo hướng đơn giản hóa, cung cấp lao động phổ thông ít hay không qua đào tạo chuyên môn. Thứ hai, một vấn đề cũ kỹ, được nhiều người nói từ nhiều năm nay là chất lượng đào tạo đại học và vấn đề việc làm sau khi tốt nghiệp. Những người nông dân không có hay chưa đủ trình độ và tiếng nói phê phán nền giáo dục đại học như các nhà quản lý hay tầng lớp trí thức, nhưng phản ứng của họ thì mãnh liệt không kém chút nào. Họ đầu tư cho con học đại học là một cuộc đầu tư gian khổ và tốn kém. Nhưng kết quả thu được không như mong muốn, nên họ phản ứng bằng cách quay sang lựa chọn khác. Sự lựa chọn đó, thể hiện một sự chán nản vào giáo dục đại học khi con em họ học xong không xin được việc làm đúng ngành nghề. Nếu để tình trạng này tiếp diễn dài lâu thì đến một lúc nào đó, đại học sẽ là câu chuyện không còn được người nông dân quan tâm và hậu quả của nó thì sẽ còn khó tính hết. Và cuối cùng, thực trạng này nếu nhìn rộng ra cả các địa phương khác thì cũng khiến nhiều người phải suy nghĩ khác về truyền thống hiếu học của người Nghệ. Truyền thống không phải là một cái gì bất biến. Người dân ở nông thôn vẫn trân trọng những người có học thức cao, vẫn coi trọng việc học. Nhưng mức độ coi trọng đó đang thay đổi theo chiều giảm xuống. Nhất là những người nông dân, họ không còn nhìn vấn đề này một cách cảm tính nữa, mà có nhiều tính toán kinh tế hơn, thực tế hơn trong chiến lược hướng nghiệp cho con cái. Trong tương lai, sự thay đổi này chắc chắn sẽ tạo ra những yếu tố mới bắt buộc người ta phải nhận thức lại truyền thống này. Tất nhiên, với người nông dân, việc này không phải là mục đích của họ và họ cũng không quá quan tâm đến nó./.